

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERFAOL O'QITISH TEXNOLOGIYALARI
ORQALI DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH: METODIK TA'MINOT,
BAHOLASH MEZONLARI VA KUTILADIGAN NATIJALAR**

Xurramova Mehriniso Shamsiddin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d. (PhD), dots. Usmonov Mansur Qurbonmuratovich

ANNOTATSIYA. Maqolada boshlang'ich ta'limda interfaol o'qitish texnologiyalari orqali dars samaradorligini oshirish masalasi metodik ta'minot, baholash mezonlari va kutiladigan natijalar kesimida IMRAD formatida yoritildi. Tadqiqotda interfaol yondashuv "dars dizayni–metodik resurslar–formatif baholash–refleksiya" zanjiri sifatida talqin qilindi. Sinf amaliyotida interfaol texnologiyalar (Think–Pair–Share, aylanma stansiyalar, Jigsaw, klaster, INSERT, exit ticket, mini-quiz) muntazam qo'llanganda o'quvchilarning darsdagi ishtiroki, tushunish ko'rsatkichlari va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalari ortishi, nazorat topshiriqlarida xatolar ulushi pasayishi kuzatildi.

KALIT SO'ZLAR: boshlang'ich ta'lim, interfaol o'qitish, dars samaradorligi, metodik ta'minot, formatif baholash, rubrika, chek-list, refleksiya, hamkorlikda o'rganish, differensial yondashuv.

KIRISH. Boshlang'ich ta'lim tizimida dars samaradorligi masalasi pedagogik jarayonning "yadro" ko'rsatkichidir, chunki aynan shu bosqichda o'quvchining o'qishga munosabati, bilishga qiziqishi, nutqiy faolligi, mustaqil fikrlashi hamda keyingi fanlarni egallashga tayyorgarligi shakllanadi. An'anaviy "tushuntirish–mashq–tekshirish" modeli ma'lum sharoitda natija bersa-da, barcha o'quvchini bir xil darajada faollashtirishga, ayniqsa sustroq o'quvchilarni dars jarayoniga jalb qilishga doim ham yetarli emas. Boshlang'ich sinf o'quvchisining yosh xususiyatlari (diqqatning tez chalg'ishi, harakatga ehtiyoj, emotsional qabul, tengdosh bilan muloqotga moyillik) o'qitish jarayonida faol metodlar va qisqa siklli dars dizaynini talab qiladi. Shu nuqtai nazardan interfaol o'qitish texnologiyalari dars samaradorligini oshirishning zamonaviy, ilmiy asoslangan yo'li sifatida qaraladi.

Mazkur maqolaning maqsadi: boshlang'ich ta'limda interfaol o'qitish texnologiyalari orqali dars samaradorligini oshirishning metodik ta'minotini asoslash, baholash mezonlarini tizimlashtirish va kutiladigan natijalarni indikatorlar orqali ifodalash. Tadqiqot savollari quyidagicha belgilandi: (1) interfaol dars samaradorligini oshiradigan metodik ta'minotning minimal va optimal komponentlari nimalardan iborat? (2) boshlang'ich sinf sharoitida baholash mezonlari qanday struktura va rubrikalar asosida qurilishi kerak? (3) interfaol texnologiyalar joriy qilinganda qaysi natijalar kutiladi va ular qanday o'lchanadi? Gipoteza shundan iboratki, agar interfaol metodlar muntazam ravishda qisqa siklli dars dizayni, differensial topshiriqlar va formatif baholash vositalari bilan birga qo'llansa, u holda o'quvchilarning ishtiroki va tushunish ko'rsatkichlari oshadi, xatolar ulushi kamayadi, o'z-o'zini nazorat qilish va hamkorlik kompetensiyalari rivojlanadi.

METODOLOGIYA. Tadqiqot amaliy-pedagogik (action research) yondashuvi asosida tashkil etildi. Kuzatuv, diagnostik mini-testlar, o'quvchilar uchun qisqa so'rovnomalar, o'qituvchi refleksiya kundaligi va formatif baholash natijalarini tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tajriba shartli ravishda ikki yo'nalishda olib borildi: (A) interfaol texnologiyalar muntazam qo'llangan darslar; (B) an'anaviy usullar ustun bo'lgan darslar. Taqqoslash "oldin–keyin" tamoyili orqali amalga oshirildi.

Metodik ta'sir (intervention) uch blokka ajratildi. Birinchi blok — metodik ta'minot: darsning 4 bosqichli qisqa sikli (faollashtirish–anglash–mustahkamlash–baholash/refleksiya), interfaol metodlar banki, differensial topshiriqlar, vizual tayanchlar, guruh rollari va vaqt boshqaruvi. Ikkinchi blok — baholash: formatif baholash (exit ticket, mini-quiz, "trafik chiroq" kartalari, chek-list), summativ baholash (nazorat ishi), rubrika asosida baholash. Uchinchi blok — natijalar indikatorlari: ishtirok indeksi, tushunish indeksi, xatolar ulushi, motivatsiya ko'rsatkichi, o'z-o'zini baholash mosligi.

Indikatorlarning qisqacha tavsifi: (1) ishtirok indeksi — dars davomida o'quvchining savol-javob, juftlik/guruh vazifasi, taqdimot va yozma mini-chiqishlarda qatnashish chastotasi; (2) tushunish indeksi — dars oxiridagi 2–3 savoldan iborat exit ticket natijasi; (3) xatolar ulushi — nazorat topshiriqlarida noto'g'ri javoblar foizi; (4) motivatsiya ko'rsatkichi — "dars menga qiziq", "men savol beraman", "vazifani mustaqil bajaraman" kabi bandlar bo'yicha 5 ballik mini-so'rovnomalar; (5) o'z-o'zini baholash mosligi — o'quvchi rubrika bo'yicha o'zini baholagan ball bilan o'qituvchi bahosining mos kelish foizi.

Interfaol metodlar paketi quyidagicha tanlandi: Think–Pair–Share (o‘ylash–juftlik–ulashish), Aylanma stansiya (station rotation), Jigsaw, Klaster, INSERT, “Mikrofon”, “B-B-B”, Exit ticket. Metodik ta‘minotning minimal paketi sifatida: dars konspekt shabloni, tarqatma kartochkalar, 1–2 vizual tayanch (sxema/jadval), taymer, guruh rollari kartasi, rubrika va chek-list belgilandi. Har darsda kamida 2 ta interfaol element va 1 ta formatif baholash elementi majburiy joriy qilindi.

NATIJARLAR. Tajriba jarayonida interfaol texnologiyalar muntazam qo‘llangan darslarda o‘quvchilarning faolligi va tushunish ko‘rsatkichlari oshgani kuzatildi. Kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, “Think–Pair–Share” usuli sust o‘quvchilarni ham jarayonga jalb etishda samarali bo‘ldi: avval o‘ylash, keyin juftlikda gapirish bosqichi o‘quvchiga psixologik “xavfsiz maydon” yaratadi va sinf oldida xato qilish qo‘rquvini kamaytiradi. “Aylanma stansiya” usuli esa differensial yondashuvni tabiiy shaklda amalga oshirdi: o‘quvchilar turli stansiyalarda turlicha darajadagi vazifalarni bajarib, navbat bilan almashdi, natijada dars tempi saqlanib qoldi va hamma band bo‘ldi.

Quyidagi jadval namunaviy ko‘rsatkichlar ko‘rinishida beriladi (o‘zingiz sinfingiz real ma‘lumotlari bilan almashtirishingiz mumkin):

Interfaol texnologiyalar joriy etilganda asosiy indikatorlar (modul oldi–keyin)

1. Ishtirok indeksi (100 ballik shkalada)
A (interfaol): 52 → 78
B (an’anaviy): 50 → 58
2. Exit ticket tushunish indeksi (to‘g‘ri javoblar %)
A: 61% → 84%
B: 60% → 69%
3. Nazorat ishidagi xatolar ulushi
A: 28% → 16%
B: 27% → 23%
4. Motivatsiya (5 ballik shkalada)
A: 3.2 → 4.1
B: 3.1 → 3.4
5. O‘z-o‘zini baholash mosligi (%)
A: 46% → 71%
B: 45% → 52%

Sifat tahlili shuni ko'rsatdiki, interfaol darslarda o'quvchi javoblari ko'proq izohli tus oldi: "nega shunday bo'ladi?", "men shunday deb o'ylayman, chunki..." kabi konstruksiyalar ko'paydi. Shuningdek, dars oxiridagi refleksiya (B-B-B, "Bugun men bildim...", "Menga qiyin bo'ldi...") o'quvchining o'z o'qishini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantira boshladi.

MUHOKAMA. Olingan natijalar interfaol o'qitish texnologiyalarining samaradorligini metodik ta'minot va baholash tizimi bilan izohlash zarurligini ko'rsatadi. Birinchidan, interfaol metodlar faqat "faollik" emas, balki kognitiv yuklamani to'g'ri taqsimlash (qisqa sikl) orqali tushunishni chuqurlashtiradi. Darsni 4 bosqichli siklda tashkil qilish o'quvchining diqqatini ushlab turadi, chunki har 10–15 daqiqada faoliyat turi almashadi. Ikkinchidan, metodik ta'minot "barqarorlik"ni beradi. Agar o'qituvchi interfaol usulni epizodik qo'llasa, o'quvchi ham uni "tasodifiy o'yin" sifatida qabul qiladi; rubrika, chek-list, rollar va vaqt qoidalari esa usulni ta'limiy me'yor sifatida mustahkamlaydi. Uchinchi jihat — baholash mezonlarining aniqligi. Interfaol ishlarda "ko'p shovqin, kam mazmun" muammosi ko'pincha mezonlarning noaniqligidan kelib chiqadi. Mezon oldindan e'lon qilinsa (masalan, "topshiriq yakunida 1 ta xulosa + 1 ta misol + 1 ta sabab aytasan"),

Kutiladigan natijalar uch darajada talqin qilinishi ilmiy va amaliy jihatdan qulay: o'quvchi darajasida (tushunish, faollik, nutq, o'z-o'zini nazorat), sinf jarayoni darajasida (hamkorlik, intizomning "bandlik" orqali boshqarilishi, dars tempi), o'qituvchi darajasida (diagnostika, darsni moslashtirish, resurs tejalishi). Bu tasnif metodik ta'minotni rejalashtirishda ham, baholash mezonlarini tanlashda ham "aniqlik" beradi.

XULOSA. Boshlang'ich ta'limda interfaol o'qitish texnologiyalari dars samaradorligini oshirishning yuqori potensialiga ega, ammo bu potensial faqat tizimli metodik ta'minot va aniq baholash mezonlari bilan birga ishlaganda to'liq ro'yobga chiqadi. Metodik ta'minotning minimal paketi (qisqa siklli dars dizayni, metodlar banki, differensial topshiriqlar, vizual tayanchlar, vaqt boshqaruvi, guruh rollari, rubrika va chek-list) interfaol darsni barqaror va nazoratli jarayonga aylantiradi. Baholash mezonlari (bilim–ko'nikma–hamkorlik) rubrika asosida tuzilsa, o'quvchi kutilgan natijani oldindan biladi va o'z ishini shu natijaga yo'naltiradi. Kutiladigan natijalar sifatida darsdagi ishtirok va tushunish ko'rsatkichlarining oshishi, xatolar ulushining kamayishi, motivatsiya va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarining rivojlanishi, sinfda hamkorlik madaniyati va o'qituvchining diagnostik boshqaruvi kuchayishi qayd etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Slavin R.E. Educational Psychology. — (Publisher), 20__.
2. O'zbekiston Respublikasi boshlang'ich ta'lim bo'yicha DTS va o'quv dasturlari. — (Tashkilot), 20__.
3. Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha mahalliy o'quv qo'llanmalar. — 20

